

Интервю с гл. ас. д-р Стоян Асенов

Добре, да започнем с най-първия въпрос – да се представите пред непозната аудитория.

Ами аз нямам някаква особена биография. Казвам се Стоян Асенов – преподавател съм по философия в Софийския университет, вече от доста години. Обичам това, което правя като преподавател и самата материя, която преподавам. Женен съм, имам две дъщери. Това, мисля, е достатъчно.

Добре, а сега да се върнем назад във времето, в гимназията.

Завършил съм реална гимназия в град Перник през '78ма година. Тук виждам въпроса: „Каква литература четяхте, какви интереси имахте?“. Интересите ми винаги са били свързани с хуманитарните дисциплини и главно с литературата. Пиших хубави съчинения по литература, но доколкото си спомням, бавно и мъчително. За съжаление по мое време не се учеха философски дисциплини, а идеологически и интересите си опитвах да развивам като купувах произволни книги от книжарниците или намирах неща в библиотеките. И сега виждам всъщност какви невероятни, абсолютно невероятни текстове съм чел. Спомням си например, че си бях купил книга, която се наричаше „Колективизъм и индивидуалност“ на Васил Вичев. Запомнил съм и автора. Фактически прочетох няколко страници и реших, че не съм готов за такъв тип текстове. Първата цяла философска книга, която прочетох, се наричаше: „Живецът на философията“ на Иван Кирилов. Даже не знам кой е този човек, не си спомням много от тази книга, не си спомням дали нещо съм разбрал. Но помня, че там се критикуваше един западен вражески философ-идеолог – И. Бохенски. И всъщност най-много от цялата книга ми харесаха цитатите. Там срещнах за пръв път цитати на Хераклит, например...

Така че оскъдицата по отношение на литературата беше голяма, освен това нямаше никак си и достатъчно хора, които да ме насочат към по-специализирана литература. Затова четях най-разнообразни неща, предимно от библиотеката. Спомням си, че Стайнбек ми беше от любимите автори по това време.

Всъщност, действителното ми навлизане в литературното и философското пространство е, разбира се, в университета.

Виждам, че сте ми подготвили въпрос за любимите музикални групи. Естествено това беше времето на рока след Бийтълс, и разбира се, любимата ми група беше Deep Purple и до сега продължава да бъде.

В гимназията или в университета?

В гимназията. И общо взето музикално съм застинал някъде в тези времена на рока и в този кръг от изпълнители. Разбира се, Uriah Heep, естествено, Led Zeppelin, Nazareth и изобщо този тип групи. И си спомням едно от първите такива парчета, които чух тогава. Един приятел го изпълни на китара – „Child in time” – то абсолютно ме зашемети и сега продължава да бъде една от любимите ми песни. Много се радвам, че миналата година фактически ходих на концерт на Deep Purple в Пловдив, така че можах на късни години все пак да ги видя.

А свирехте ли, пеехте ли?

Не, за съжаление нямам подобен тип таланти. Но пък Перник е близо до бившата Югославия и хващаме радиостанции от Сърбия. Така проникваше тази музика и там се намираха доста неща.

А вие бил ли сте контрабандист на плочи, или нещо подобно?

Имах един приятел, който живееше в моя вход и се занимаваше с правене на усилватели. Той хващаше всякакви видове станции с едни разпънати кабели между блоковете. При него се събирахме и слушахме всички нови групи и нови албуми. Той правеше и записи, доста некачествени всъщност, но ги прекарваше през мощни тонколони, те думкаха здраво вътре в стаята и беше голямо преживяване. Фона наоколо принадлежеше на естрадната музика, а ние бяхме, да го наречем така, обикновени тийнейджъри, които обичат нещо различно, в нашия случай – рок музика.

За литературата Вие казахте, че сте харесвали Стайнбек, той като цяло е западен автор. Имало ли е проблем, че се чете Западна литература?

Не съм имал такива проблеми, все пак вземах тези книги от библиотеката. Общо взето съм чел онова, което съм намерил в библиотеката. Спомням си, че по това време, малко по-късно, излезе „Сто години самота” на Маркес, която се опитах да чета, но да си призная откровено тогава не можах да се справя с този текст. Сега много харесвам подобен тип текстове, но тогава ми се стори някак далечен, усетих го чужд.

Все пак ние бяхме възпитани в едни други традиции – разказвачески – да ги наречем елинпелиновски, вазовски. И разказването, един определен тип реалистично разказване, очевидно беше необходимо като някакво условие на разбирането. И едва по-късно последва разграничаването на различните стилове, различаването на видове

езиков изказ, отношение към модерното. Но като цяло мога да кажа, че моето поколение носеше една голяма страст към четенето.

А разменяхте ли си книги?

Разменяхме си книги, защото както всяко нещо тогава и книгите бяха дефицит. И когато се пускаха по книжарниците, човек трябваше да има връзки, за да си купи една бройка. Имахме почти едни и същи книги, иммахме еднакви библиотеки. Тези, които имаха повече връзки, разбира се, се снабдяваха с повече книги. Спомням си като малък, в 6 клас да кажем, много харесвах приключенски индиански романи. Имах един съсед отдолу, който имаше всякакви такива книги, но не ни ги даваше да ги четем. И аз вечерно време, лежейки в леглото, си представях как се спускам надолу по едно въже и му ограбвам цялата библиотека и след това сладко си я чета.

Беше голяма тръпка да намериш и прочетеш дадена книга, която не си успял да си купиш или вземеш от библиотеката.

После в студентските ми години беше различно. Не че библиотеките не бяха еднакви, но някак успявахме да се снабдим и други неща - един намерил някоя книга, ксерокопирал я и я разпространява, друг бил в чужбина и донесъл нещо...

По онова време ситуацията беше много различна. Ние иммахме, така да го наречем, фетишистко, направо еротично отношение към тялото на книгата, защото, за да се сдобиеш с някакъв текст, ти трябваше да притежаваш самата книга или ксерокопие. Просто нямаше друг начин. Сега с интернет виждам, че този така да се каже телесен елемент на общуването до голяма степен изчезва и се минимализира. До ден днешен си спомням, как един колега си беше донесъл три тома на Киркегор от Германия и ни ги показваше в двора на университета на немски. Никой от нас там не знаеше немски. Но всички абсолютно благоговейно хващяхме тези томове, погалвахме ги по кориците, разгръщяхме ги и гледахме немските букви, затваряхме ги и също така благоговейно ги връщяхме като някакво съкровище, като нещо живо. Ето този специфичен чисто телесен еротизъм към тялото на книгата и от тук и към библиотеката, вече по-трудно може да бъде усетен, защото го няма дефицита, а и защото интернет преобърна тази ситуация. Тогава снабдяването беше много трудно. Поръчвах се книги от чужбина, те пристигаха след известно време, евентуално. Човек имаше един месец да ги чете. Опитвахме се да ги ксерокопираме, но нямаше легални ксерокси. Имаше легален ксерокс единствено в Народна библиотека, на които можеш да снимаш до 30 страници на ден. И се нареждахме от 7 часа сутринта на опашка, за да снимаме. Често пъти

докато ни информират, че книгите са пристигнали, срока за четене изтичаше... изобщо беше една такава трескава история.

А след като мине 30 дневния срок вече нямате право на достъп до нея?

Да, трябваше да се върне незабавно, защото идваше от чужбина, да кажем от Англия. Голямата част от книгите пристигаха на микрофилми, т.е. снимани с фотоапарат. Това беше истинско приключение. Не знам дали пазят микрофилмите в университетска библиотека, би било интересно да се провери. Апаратът, с който се четеше там приличаше на голям екран. отдолу беше машинката, където се монтираше лентата. Въртеше се отдолу и страницата се появяваше на екран, зад който светеше една лампа. Усещането беше сякаш си на разпит. След 5-6 страници очите почват да ти сълзят. Беше като някакъв специфичен уред за мъчение, сякаш системата беше конструирана така, че да те измъчват докато четеш текстове, поръчани отвън. Понякога ние успяхме да се договорим с някоя от библиотекарките, изнасяхме тайно тези ленти и ги проявявахме. Аз и до ден днешен имам такива книги, които са всъщност на снимки, в кутии. Даже имам някои, които излизаха в негатив – не знам защо – бели букви върху черен фон, което е твърде мъчително за четене. Но четяхме и така.

А Вие във гимназията чели ли сте на друг език освен български, т.е. имало ли е възможност книги, както казахте идват през Сърбия от чужбина?

Не, не сме. Тогава в училище западните езици се учеха изключително слабо и не бяхме в състояние да четем каквото и да било на английски. Равнището ни стигаше да разберем част от някоя песен и толкова, а и то нямаше книги, които да четеш. Някои неща четяхме през руски.

Когато бях малък ме зашеметяваше колко много за четене има в библиотеката. Тогава няха особена ориентация в литературата – какво си струва да чета и какво – не. Бях по-скоро всеяден - когато лятото отидех на село, там имаше една селска библиотека, в която аз четях на рафтове, общо взето. Чел съм и много партизански книги, общо взето каквото ми попадне. Просто имах страст към текста и едва в университета започнах да отчленявам нещата. Но винаги са ми били интересни философичните, абстрактните текстове. И поради липса на философски текстове и незнание какво всъщност търся, съм си набавял абстрактното през литературата. Шекспир например четях от само от такава гледна точка – вадех афоризми и търсех абстрактната мисъл.

В университетът издирването на литература вече беше перманентен процес. Той беше свързан със всекидневно обикаляне на руските книжарници, с абониране по

каталози, с книги, дошли от чужбина или някой е успял да донесе, с намирането на ксерокс, на който да ги снимаш. Давал съм книги за снимане къде ли не – например баща ми я носеше на някакви хора, книгата изчезваше за две седмици. Тези хора чакаха да си тръгне еди кой си, за да снимат на ксерокс в машиностроителен завод. И през цялото време си на тръни, да не би книгата да изчезне. После идва копието, една трета от което не се вижда – дописваш на ръка. Общо взето беше едно огромно усилие не само по разбирането на текстовете и тяхното четене, но и по тяхното сдобиване. Така че сдобиването с текстовете беше половината от работата, даже 2/3ти. Всеки може да прочете текст, който има, но намирането на текста – ето това беше сложния процес. Представете си едни залутани хора, които непрекъснато издирват някакви текстове и се интересуват, кой кой текст е намерил – ето такава беше непрестанното, трескаво издирване на книги в студентските ми години, а и в първите ми преподавателски – до 10-ти ноември. Спомням си един приятел, който ми беше дошъл на гости прегледа библиотеката ми и каза: „Ужас, човек нищо не може да си открадне! Библиотеките ни са еднакви”.

Вие казахте, че сте писали малко „с мъка” в гимназията, публикували ли сте за някои от тогавашните списания.

Та аз и сега пиша с мъка, не съм от хората, които пишат лесно и бързо.

Да, публикувал съм. Спомням си, че бях писал един текст за Смирненски, развил го бях като тема по литература, готвейки се за кандидатстудентски изпит и учителката ми го хареса и понеже училището ми се казваше Христо Смирненски го публикуваха в местния вестник „Димитровско знаме”. Във въпросния пернишки вестник имаше цял брой посветен на нашето училище. Така че това би могло да се приеме за моята първа публикация.

Предполагам Вие сте влезли философия след това?

Да.

Как решихте да се насочите именно към философията?

Знаех, че ще кандидатствам с български език и история, това ми беше абсолютно очевидно, защото така се кандидатстваха тогава всички хуманитарни специалности. Но все още не ми беше ясно точно какво. Разбира се, както и сега беше модерно правото и аз имах някакви абстрактни представи, че правото е начин да правиш добро на другите, някакви такива неща. Но всъщност истината ми проблесна в един миг, като светкавица, тогава когато учителката ми по литература в 10ти клас ме попита какво ще кандидатствам и ми каза: „Ти имаш такава абстрактна философска нагласа на

мисълта!“ Тези думи помня до ден днешен – казах си, ето всъщност за това става въпрос. И внезапно ми стана ясно какво всъщност искам да кандидатствам. Първата година не успях да вляза - аз, най-силния ученик по литература в гимназията, изкарах двойка на изпита. Навярно заслужено, всъщност. Та се наложи след това да кандидатствам от казармата, което вече бе един мъчителен процес на подготовка.

Остава ли време въобще изобщо?

За щастие служех в поделение, където имах такава възможност, макар че не пожелавам на никого да се готви в такива условия. Но накрая всичко, както се казва, завърши добре.

Какви са Ви впечатленията тогава, от първият курс? Първи курс, първи семестър?

Като цяло имам прекрасни впечатления от пребиваването си в университета. Мисля, че това е едно от най-хубавите времена в моя живот, не само защото съм бил студент. Това е едно най-съдържателните и от най-променящите ме места също. И до ден днешен смятам, както и тогава,, че университетът е едно по-особено място. Разбира се, сега не го смятам толкова безрезервно, както на времето. Но тогава бях абсолютно убеден, а и то си беше така, че университетът е едно по-различно и по-особено място. Защото цялостната атмосфера в нашата специалност философия, беше доста свободолюбива. Така се беше конституирала специалността исторически – там имаше хора, които поради времената, в които са живели, не бяха успели да напреднат кой знае колко в самата философия и се бяха оформили по-скоро като идеологически работници. Но те бяха много свободолюбиви и честни по своему хора. И това създаваше една особена атмосфера на свобода вътре във рамките на специалността. Един от първите ми спомени е как моя преподавател по „Въведение във философията” Аристотел Гавраилов говореше за един от членовете на ЦК – Тодор Павлов и оспорваше някаква негова философска теза, открито заявявайки, че не е прав. Подобен тип неща, подобен изказ – това беше нечувано! И тогава разбрах, че това пространство е по-особено. А когато вече имах щастието да имам млади, сериозни, изключително образовани асистенти, които сега вече са едни от най-добрите ни преподаватели, тогава разбрах, че философията, изобщо философстването е нещо много различно, много специфично и нещо, което аз страхотно харесвам.

Така че първите ми впечатления... всъщност първото ми впечатление беше леко стряскащо. Защото аз току що се бях уволнил, стояхме в 65та аудитория , някои от нас подстригани - тогава ясно си личеше кой е бил войник, по прическата. Влязоха две

момчета леко закъснели, декана вече говореше. Те застанаха на вратата и аз веднага разбрах, че и те току що са се уволнили, защото бяха готови да поискат разрешение да останат (с жест козирува). Чух отзад шепот на едно момиче, което каза на приятелката си: „Това са войници.“ Казах си: „Ужас! Толкова ли ни личи?“ И разбрах, че ще ни трябва някакъв период на адаптация, на цивилизоване. Ето как още съм запомнил университета в началото: Цочо Бояджиев, който беше един от асистентите ни, каза: „Забранявам да се четете от тази книга, тази, тази и тази. Ще четете от това и това.“ Разбира се, аз веднага поллюбопитствах, кои са тези забранени книги и разбрах, че са някакви сталински издания по история на философията от 50те години. Установих, че тук човек трябва да се отнася сериозно към нещата, които изучава и че има две базисни ценности, които и до ден днешен считам основни за университета, едното, разбира се, е свободата, другото, разбира се, е истината. Ние присъстваме в тези пространства с това, което правим и това присъствие отнася човека към тези две ценности, към тези две реалии, ако щете. Изобщо смятам, че университета функционира по някакъв начин задвижван от тези две базови ценности, нагласи. И още съвсем в началото, когато постъпих като студент в университета те бяха ясно положени, ясно отчленени - както по време на семинарите, така и в общуванията, се чувстваше едно такова желание и се отиваше отвъд всякакви идеологеми. Т.е. университетът беше, в сравнение с останалата страна, доста свободно пространство.

Кои бяха преподавателите, които Ви трогнаха още тогава, освен Аристотел Гавраилов, когото споменахте?

Да, той беше много запомнящ се преподавател. Интересно е, че от първата лекция, която чух не разбрах абсолютно нищо, просто нищо не разбрах, все едно се говореше на чужд език. След нея отидох в библиотеката, за да си я превода, взех речник – философски и я превеждах, дума по дума, като от чужд език. При втората имах някакво просветление, утешаваше ме факта, че не бях сам в това. Но разбира се тези, от които съм се образовал, всъщност бяха асистентите. Аз всъщност съм преподавател, който се е обучавал от асистентите, може би затова и до ден днешен съм асистент и имам такава слабост към асистенстването. Но така или иначе, те бяха младите хора с езици, с литература, те ни дадоха книгите, те ни отвориха определен тип пространство. Мога да спомена – Цочо Бояджиев, Здравко Попов, Димитър Денков, Нели Видева и други, разбира се, дано да не пропусна някого. Но това бяха хората, от които специално моето поколение се е образовало, това бяха хората, които ни въведоха във философията в собствения смисъл на думата, така да се каже, без уговорки, без компромиси.

Имахте ли колеги, с които се събирахте на база това, че имате общи интелектуални интереси по повод книги, философия?

Да, имах. Бях от един много хубав курс. Хубав, главно защото беше много песенен и бохемски курс. Имахме четирима китаристи, четирима души пееха в хора за старинна музика на университета и правехме страхотни купони. Перманентни страхотни китарни купони с разкошни мъжки гласове. Това беше част от моето студентство, но освен това имаше достатъчно хора, които се занимаваха сериозно с философия. Имах един колега – Радослав Дачев, избяга след това в Щатите, който беше учил няколко неща, преди да дойде в специалност философия. Той вече беше чел Платон и кого ли не, говореше за Витгенщайн, за когото аз никога не бях чувал. Беше превеждал нещо от Витгенщайн, т.е. беше на светлинни години пред всички нас. Имахме и други такива хора. Това беше една сравнително добра, полемична среда. Особено активно се събирахме, когато започнахме да пишем дипломните си работи. Тогава канехме някой преподавател от асистентите, събирахме се някъде на гости, излагахме тезите си, това, до което сме стигнали и ги обсъждахме, и сбирката прерастваше естествено в купон, разбира се. Това беше една от формите, а иначе се събирахме на различните спецкурсове, които правеха тези преподаватели. Там общо взето се движехме едни и същи познати лица и така се запознавах и с хора от горните курсове, Калин Янакиев например, а и други хора си спомням от тези сбирки.

Добре, малко се повтаря въпросът, но тогава имало ли е някакви формални и неформални групи и кои са били техните лидери?

Специално нашия курс няхахме такъв тип групи. По-скоро това, което бихме могли да наречем неформално в цялата тази история е именно действителното занимаване с философия, защото то се случваше някак си неформално, излизаше извън контекста на общата утвърдена представа за идеологическа дисциплина, марксизъм, ленинизъм, и т.н. Именно от тази гледна точка се чувствахме „неформални“. Т.е. самото сериозно занимаване с философия вече беше някаква дейност, различаваща се от някакъв утвърден статус. Така че неформалното присъстваше в акта на самото философстване.

В различността.

В самото свободно размишление. И затова не съм чувствал някакви особени дефицити по отношение на това да създадем неформална група, или някакви неща от подобен тип да правим, защото самото занимание с философия, четенето на текстове, вече ти създаваше едно съвсем различно пространство. Вземаш една сериозна книга и вече си в някакъв друг тип пространство и извършваш някаква дейност извън

официозната. И така моето студентство протичаше в два плана – единия бяха купоните, за които споменах, а другия беше библиотеката. Това бяха двете пространства, в които обикновено пребивавахме. На лекции ходехме изключително рядко след втори курс, когато започнахме да се осъзнаваме, така да се каже, но пък имахме прилежни колежки, които записваха и след това учехме заедно и така спасявахме изпитите. Но пък за сметка на това вече четяхме самостоятелно извън официалната програма.

Били ли сте част от Платоновия семинар, т.к. Казахте, че Цочо Бояджиев Ви е бил асистент?

Не съм съвсем сигурен какво точно имате предвид под Платонов семинар. Цочо Бояджиев правеше тогава доста спецкурсове. Спомням си един курс за доскократиците например, имаше и курсове, където ходехме всички колективно. Един от тези курсове той искаше да направи с класически филолози и когато влезе и видя, че аудиторията за пореден път е същата, каза: „Не! Искан да го направя с други хора, но очевидно...” Така че аз съм ходил на всички тях. Интересното тогава беше, че човек не ходеше някъде, защото се интересува толкова от проблематиката. По-скоро човека, преподавателя създаваше интереса към проблематиката. Ходеше се там, където може да се научи нещо различно извън идеологемата, независимо какво. Затова например лекциите на Богдан Богданов бяха с претърпани аудитории, независимо, че не са много хората в тази страна, които се интересуват от антична литература и антична култура. Ако сега се направи една такава лекция, колко човека мислите, че ще отидат?

Ми, сигурно класическа филология и част от класическата гимназия.

Да, нещо такова. Така че тогава интересът просто беше по-различен. Имаше един много специфичен глад към някакви нови и различни пространства, защото идеологическата парадигма, в която се живееше е антиисторична по принцип, тя кастрира автентичната история, представя я като някакво движение на самата себе си. Огромни пространства от историята, цялата история фактически остава извън това ползрение. По инерцията на образователната система ние дотогава се бяхме движили в тази идеологизирана история и затова за нас бяха интересни всякакви такива нови и различни пространства. Всяко и ново и различно пространства, независимо какво е то, стига да имаше сериозен преподавател, който да го представи, звучеше като откровение. Че има някакъв друг свят, има нещо различно...

Велика тайна.

Да, велика тайна и то, вижте го колко е хубаво. Затова се ходеше така навсякъде – не толкова защото ти се занимава конкретно с това, а защото просто се намира някъде

един човек, който внезапно открива и показва друго пространство. Затова казвам, че тези хора бяха толкова важни за нас. Те бяха някакви магелановско-колумбовски типажи, които ти показват: „А, земя!“ и „Ето тука има нещо!“. Че има нещо като античност, нещо като средновековие, като постмодернизъм. Има някакви имена, има някакви хора. И внезапно самата ти представа за време и история започва да става...

По-хомогенна, някак си.

Започва да става по-различна. Демиургична е тази работа, направо създаване на светове! Особено за една култура като нашата, която почти няма традиция в това отношение. След 45 години буквално отрязване на тези светове, те се явяваха в собствения смисъл на думата „на ново“. И възникваше едно особено любопитство при откритието, че съществува един различен, голям, далечен свят, че има история, времена, хора, различни от стерилната представа за историчното и културното, която царстваше повсеместно. На тези събирания имаше възможността хората да се слушат един друг, колкото и да са различни. Самото събиране ставаше естествено, именно заради тези нови светове (сега това е все по-трудно). За мен чрез тези събирания, чрез редовните занимания, ние си набавяхме време и история.

А през тези съответно срещи, така да ги нарека най-общо с покана ли се ходи или Ви е просто решавахте, че Ви е интересно и намирахте място.

Не, това бяха публични спецкурсове, които се обявяваха и се знаеше кой ще ги води. Но се ходеше не при темата, ходеше се при човека. Например Богдан Богданов четеше в журналистическия факултет в една малка аудитория. До ден днешен си спомням, как седяхме по двама на стол. Пот тече отвсякъде, защото е ужасно горещо в аудиторията – парното работи на макс. И сега намирам тук-там пъхнати в книгите, част от записките, които съм си водил тогава.

Аз не съм участвал в групи като „Синтез“ – те бяха доста по-късно, когато вече не бях студент и се разгръщаха по-скоро във филологическите пространства, отколкото при нас във философските. Така че самото студентство за мен беше особено важно, защото то не беше просто учене, то беше цялостно преобръщане, отиване в някакво абсолютно различно измерение на съществуването, където внезапно установяваш, че всъщност се намиращ в един много по-различен свят от този, който досега си мислил, че обитаваш.

А за Гюлечица няма как сега да не Ви попитам - доколкото разбрах сте били още от първата Гюлечица.

Не, аз не съм бил. Тогава бях студент в началните курсове. Започнах да ходя, не знам, може би от третата или четвъртата година? Опитвахме се по снимките да идентифицираме горе-долу откога, но някак си не съм сигурен - от '87ма? Нещо такова. От тогава съм пропуснал най-много две или три Гюлечици, когато ми се родиха децата и просто нямаше как (те пък се родиха точно по време на конференциите). Така че имам поне 20, може би 25 конференции зад гърба си.

Как протича Гюлечица? Един ден в Гюлечица и една нощ в Гюлечица?

Едно от най-важните неща за Гюлечица е свързано с досегашния ни разговор. Там се събираха различни хора, те говореха на различни езици, в известен смисъл на думата, но бяха обединени от един общ патос, от обща нагласа, защото това действително беше пространство на свободното мислене. Затова за мен Гюлечица завинаги ще си остане ето това – пространство на свободното философско мислене. И това, за което говорих там се осъществяваше концентрирано от много хора - 30, 40 човека.

Какъв е принципа на присъствие там.

Принципа на присъствие е чрез покана, Гюлечица е, така да се каже, място на личното присъствие. Там още от самото начало организаторите са започнали да канят персонално хората, които да присъстват. Затова Гюлечица е далече от институционалността на присъствието. При всяка друга конференция може да се запише който иска и този момент изобщо отсъства. В Гюлечица винаги се е извършвал един специфичен „подбор“ и навремето много се страдаше, ако не можеш да се добереш. Имаше хора, които спяха в коридорите или някъде наоколо и идваха само за заседанията, и т.н. От тази гледна точка може да се каже, че едно от нещата, които отличават Гюлечица е, че тя е място на силното личностно присъствие. Там хората са канени заради това, което са, като философстващи, като мислещи същества. Не се канят професионални и институционални позиции. И поради спецификата на Гюлечица много хора изобщо не биха се осмелили да дойдат и да четат доклад, защото често пъти самото представяне и обсъждане на текста не е лесна история. Това е едно силно полемично място.

Да, прочетох, че спорове са се случвали.

Да. Наистина е силно полемично място. На времето, разбира се, това беше главно форум на младите, най-възрастните да са били около 30 и няколко, 40 годишни. Бяхме абсолютно младежка група. Сега вече за съжаление тези хора са доайените на конференцията и за още по-голямо съжаление, и аз вече се приближавам към тази

група. Но така или иначе тогава това беше едно младо събитие и асистентите, за които разказах, бяха водещи и на конференцията на Гюлечица. Както вече казах, това беше пространство на свободното мислене и на общуване. Поради спецификата на българските условия тогава това откриване на философията, на свободното философстване, си имаше своите особености. От една страна това беше движение срещу стерилната идеологическа среда, в която всички живеяха, и където имаше една истина, която никой не може да критикува и да оспорва. Т.е. възниквайки като „контра“ на една духовна и езикова атмосфера, тя даже настояваше на този свой агресивен, агонален, силно спорещ начин на случване. От друга страна, това оттласкване от рамките се случваше чрез разкриване на цялото богатство на философията. Впоследствие съответно хората се приобщаваха към една или друга сфера на философията, според от нагласата си.

Т.е. да разбирам, че вътре е имало все пак кръгове?

Да, да, разбира се. Но често пъти човек се приобщаваше към една или друга философия случайно. Ако си роден например в Ловеч, там има немска гимназия, ти научаваш немски и когато идваш тук, ставаш немски привърженик. Ако си от английска гимназия, четеш английска литература. В този смисъл в България приобщаването към дадена културна традиция можеше да бъде малко случайно. (Не казвам, че е това се случило с всички хора). И така, там отдръпването от идеологическото се осъществяваше чрез едно приобщаване към различни сфери на философстването и тези различни сфери, различни стилове, различни езици на философстване по един естествен начин се събираха и сблъскваха там. Това ни откриваше многообразието на света. Един говореше за Средновековие, друг – за Хусерл и това беше важно, защото тези имена за пръв път се включваха, за пръв път се произнасяха! Така че началното пространство на Гюлечица беше едно пространство на едно изначално произнасяне на имената, ако мога така да се изразя. На едно изначално произнасяне на думите. Ако *тук* не се чуваше никъде за Хусерл, *там* затова се говореше дълго и продължително. Т.е. в пространството на Гюлечица като заклинания се появяваха културни традиции, появяваха се имена, появяваха се школи.

Това беше особено важно в онова стерилно глухо пространство. Т.е. многообразието за нас беше част от естеството на свободното философстване. Да философстваш свободно означаваше да имаш всякакво разнообразие, да проехтяват всякакви имена, да се сблъскват разни позиции. И това някак си стана „запазена марка“

на Гюлечица. Но наистина особеното, което беляза Гюлечица, беше този патос на изначалното проговаряне, на първите думи.

Добре, искам да Ви попитам, имало ли е някакъв страх, от доносници, някакво внимание какво точно да се каже, или начинът, по който да се поднесе?

Предполагам, че в някои от хората... Всъщност съм сигурен и че такива хора е имало там, имайки предвид особеностите в кариерите на някои от присъстващите другари. Допускам и че те съответно са донасяли, на съответните места. Аз за себе си мога да кажа, че не съм страдал от подобни страхове. Макар че аз не съм бил тогава от организаторите и в този смисъл съм бил, как да кажа, на по-задна позиция. А и скоро след това дойде 10 ноември, може би 3-4 години след като започнах да ходя там. Някои от колегите, които от началото са участвали, са споменавали, че е имало подобно нещо, в смисъл, че човек е нямало как да не си наложи лека автоцензура за едно или друго. Или пък, ако не го направи, да изпита известно притеснение от последствията. Но все пак мисля, че не това е било основополагащо. Напротив, свободното мислене, което се осъществяваше там, се осъществяваше в известен смисъл като жест *срещу* подобен тип притеснения (нека не го наричаме страх).

Т.е. притесненията по някакъв начин са подбуждали, все пак свободното говорене.

Точно така, аз мисля, че притеснението беше част от онзи пейзаж, от който човекът се отгласкваше и в тоя смисъл то ставаше условието, колкото и парадоксално да звучи това, на едно свободно мислене, доколкото човекът иска да се откаже от това, от което се притеснява. Имаше една такава диалектика в онази ситуация. Това пораждаше и една по-голяма тръпка, защото едно е да говориш в свободно пространство, друго е все пак думите да проехтяват в „притеснено“ пространство. А може би в Гюлечица се създаваше усещане за защитеност – даже чисто визуално – малката заличка, изолираното място, може би и това способстваше за атмосферата. И разбира се цялото това приобщаване към различни традиции и експанзията на свободното мислене нямаше как да не се отразят в едно дълго и безкрайно говорене. Да, тогава Гюлечица беше място на безкрайното говорене. В началните етапи говоренето започваше от сутринта и свършваше късно през нощта, след това се въведе все пак по-разумен порядък. Но и след това - продължаваше да се говори и да се разисква и в почивките, непрестанно. Както каза една бивша управителка на базата: ”Направила ми е впечатление вашата конференция...”, казва тя „Обикновено хората от другите конференции си говорят нещо вътре, след това излизат и си говорят за друго. Вие... сте

странни. Вие излизате и продължавате.” Така че там философстването всъщност беше перманентен процес, в който докладите и обсъжданията всъщност създаваха постоянната атмосфера на един много дълъг разговор. Гюлечица беше, и е, място на „много думи”. На продължителното, безкрайно говорене, на Ероса на дългото говорене, нещо платоническо в собствения смисъл на думата. И има нещо сократическо в цялата тази история, заради патоса на първото произнасяне на думите... Както детето, когато се научи да задава въпроси, пита без дори да се интересува истински от отговорите, а просто защото му е интересен самия механизъм на задаването на въпроси. Така и тогава имаше такъв момент – момента на проговарянето, където се научаваш на нещо и започваш да искаш да го правиш, изпитваш удоволствие от самото правене на това нещо. Гюлечица беше не само територия на свободното мислене и общуване, но и едно пространство на дългите разговори и на много думи. Аз се прибирах оттам с чисто физическото усещане, че клетките ми са пълни с думи (и разбира се, с алкохол, защото доста се пиеше). Така ми се струваше Гюлечица тогава – механизъм по внедряване на думите в тялото на човека. Думите чисто физически те обгръщаха отвсякъде, имплантираха се в теб. И след това, някак си ти се прибираш у дома, но разговорът стои, репликите стоят. И непрекъснато в теб се възобновяват в неща, и започнати разговори, които започват да преминават от една конференция в друга...

Вдъхновяващи.

И до сега могат да се чуят отгласите от изговорените думи. Така че Гюлечица безспорно тогава имаше такъв дисидентски привкус, такъв тип самосъзнание. Но тук трябва да отчленим ясно две неща. Че тя разбира се е била повлияна от момента, моментът е задавал част от нейния патос. Но трябва да имаме предвид, че Гюлечица има своя история, която не може да бъде сведена до историческия момент тогава. Тя продължава да съществува до днес, когато онази историческа среда се разпадна, тя удържа и остана. Следователно тя притежава нещо извън средата и не е зависима от нея. Със сигурност е имало хора, които са участвали там само защото ги е вълнувала именно тази гледна точка и когато напрежението между случващото се там и средата изчезна в началото на 90-те, те отпаднаха от конференцията. Но тези, за които най-важното е било именно субстанциалното в Гюлечица, са още там. Защото, според мен, тя притежава някаква собствена духовна субстанция, а именно – свободното философстване. И макар да се влияе от историческите контексти, тя никога не е изцяло зависима от тях и затова може да ги преодолява. Ето - аз не знам дали има друг семинар, който да е онован преди 89-та година и да продължава до ден днешен.

Патосът е различен, хората вече са са в друга възраст, но Гюлечица макар и възникнала в конкретен исторически контекст, се оказва не-зависима от него. Тя продуцира своя собствена история, което е възможно именно, защото тя има това субстанциално ядро в себе си. Ядрото на свободното мислене, ядрото на общуването. И тях тя продължава да осъществява до ден днешен в доста, меко казано, задоволителен вариант.

А коя беше всъщност, какъв, каква беше темата на вашия доклад?

Темата на моя първи доклад беше „Кант и проблемът за културните форми”.

Мм, Кант!

Ето такъв беше... Наскоро намерих втория текст, който съм чел, темата беше за езика и аз съм писал за името. Намерих три странички, на които съм нахвърлял някакви неща... Това е също е специфика на Гюлечица – там човек може да чете и необработени текстове. Част от колегите, най-известният от които е Райчо Пожарлиев, си пишеха текстовете на място. А това е странно изпитание, само някои го могат. Общо взето атмосферата не е ,така да се каже, „докладна“: можеш да се явиш с шепа листчета и по тях да говориш, като само си си нахвърлил идеите. Така че това е моя спомен от първите ми доклади, а от тогава съм изчел толкова много доклади на Гюлечица, че трябва да се опитам някой път дали мога да възстановя последователността на конференциите или поне на прочетените доклади. Всъщност самата конференция е специфичен тип предизвикателство. Част от моите колеги признават, че никога не биха написали толкова много неща, ако не беше Гюлечица. Тя те кара да правиш текстове, защото там се изправяш пред сериозна аудитория, както се казва, заслужава си да направиш нещо, заслужава си да се впуснеш в това общо пространство, заслужава си да се съизмериш, защото Гюлечица е и място на съизмерване, разбира се. Тя не протича като обичайните конференции, на които присъстваме – на които отиваш, прочиташ си текста и я има някой друг въпрос, я няма и общо взето за един ден всичко преминава и остава едно усещане за абсолютна неудовлетвореност от случващото се. Гюлечица просто е друга. Вече говорихме за това, че там е бурно философстването, но има и друго – или поне така аз така съм го формулирал за себе си – тя е въщност пространство на бавното мислене. Тя протича в 5 дни, което означава, че една тема може да се обговаря в 15-20 доклада, някой път и повече. Да се обговаря от една гледна точка, от друга гледна точка, да се обговаря в почивките, в разходките и т.н., т.е. ти практически живееш в една тема цели 5 дни. Един лукс, който... кой може да си го позволи? Никой. Така че тя действително е място на бавното, в смисъл на неприбързаното, мислене, на действителното мислене. На

онова мислене, при което е дадена една тема и важна е именно темата, а не дедлайн-а, не доставката на резултат в срок, не датата и крайната точка на проекта. В този смисъл Гюлечица е антипод на така разпространеното в момента „проектно мислене“, което работи с дедлайн-и, което е ситуативно, и фактически някак си инструментално. От тази гледна точка според мен Гюлечица е точно обратното на това, тя е не инструментално пространство и затова там една мисъл спокойно може да бъде, така да се каже обговорена многократно, и за 5 дни ти спокойно можеш да премислиш много неща свързани с темата на конференцията. При всички случаи човек си тръгва знаещ много повече за темата, отколкото когато е отишъл. И когато се прибереш оттам до такава степен си настроен ума ти целодневно да работи, че са нужни 2-3 дни, за да се влезе в обичайния ритъм. Когато отивам там дори на почивка, сякаш моментално ми се включва някакъв вътрешен механизъм и започвам да мисля върху това, по което работя в момента. И дори се ядосвам се на себе си, защото съм дошъл да почивам и отново ми трябва поне 2-3 дни, за да се освободя. Така че за по-старите участници Гюлечица се е превърнала в такова специално място, което отключва конкретни рефлексии...

Мисловно пространство.

Рефлексии – виждаш Гюлечица и като кучето на Павлов започваш да реагираш. Виждаш Гюлечица и някакви неща започват да се случват в ума ти ... И това е едно от нещата, които аз харесвам. Защото ние имаме в съвременността ни една постоянна ситуативност, инструменталност на проекта, на бързото правене на нещата, дори бих казал на прибързаното. Един диктат на мига, диктат на ситуацията, диктат на момента „сега“. А случването на Гюлечица е въпреки прибързаността и макар в непрекъснатата полемиката всъщност да е много случващото се в момента, но едновременно с това то се случва, така да се каже, *бавно*. Като един дълъг разговор. Ето това е другото, което аз така харесвам в тази конференция.

А вие в кой кръг бяхте?

Ами аз съм в така наречения хуманитарен кръг, или метафизичен, не знам какви точно бяха класификациите на Кьосев. Със сигурност не съм в постмодернисткия кръг, а по-скоро в другия – да го наречем хуманитарно-метафизичен.

Тоест би трябвало това да е кръгът на Цочо Бояджиев, ако не се лъжа.

Да, в този кръг.

Ами, аз със сигурност има още какво да ви попитам. За силните приятелства на Гюлечица, създадох ли се такива?

Да. И в това отношение Гюлечица е едно интересно пространство, едно интересно място. Разбира се, сигурно трябва да дефинираме някак си приятелството, не знам дали говорим приятелство в обичайния смисъл на тази дума. Аз бих нарекъл това интелектуален тип приятелство, даже по-точно сократически тип приятелство, с един такъв еротизъм. Даже при най-силните и резки противопоставяния там, понеже те са на миогледни равнища, дори хората, които много твърдо се противопоставят един на друг, всъщност дълбинно се уважават. Така това са пространства според мен, които създават на дълбоко равнище, такива интелектуални приятелства, въпреки ценностните и съдържателни разминавания, които са според мен доста важни. Защото това всъщност е естествената среда, в която всеки мислещ човек, може да разгръща себе си, това е *необходимият друг*, ако използваме този шаблонен израз. Така че действително това е пространство, в което въпреки напреженията и полемичността, съществува онази атмосфера, която способства всъщност самият ти да се разгръщаш, самият ти да се съизмерваш с другия, да отстояваш собствените си позиции спрямо тези на другия. Гюлечица е място на ето такъв тип приятелство. Е, разбира се, че и на приятелства от друг характер. Тук изчезва онова, което присъства често пъти в университетското общуване – изчезва институционалността на общуването ...

Т.е. Гюлечица сближава хората?

Сближава хората отвъд институцията. За мен винаги е било изключително интересно и че тя събира хора от различни специалности. Там идват филолози - редовно присъствие, социолози, културолози, е, те културолозите са философстващи хора..., историци, богослови и т.н. Тоест тази интердисциплинарност е много съществена и тя е търсена. Тя е свързана с това проговаряне, за което си говорихме в началото, т.е. търсенето не само във философията, но и в другите дисциплини. Присъствието на филолози, историци, социолози, политолози всъщност задава този диапазон, размишлението, което напуска сферата само на философстването. (Да не пропусна и литераторите – изключително присъствие). И става пространство на цялата хуманитаристика. Така че тук се създават приятелства и познанства, които са интердисциплинарни, което е много хубаво, защото задава една хуманитарна университетска общност, отвъд тесните специалности. Често пъти с колегите от другите специалности не се срещаме цяла година, а тук се създава възможността да се видиш с колегите отвъд институцията и това създава интелектуални общности, на равнище университет, а не само на равнище специалност или факултет. Това е другото според мен много интересно нещо в Гюлечица, което продължава и до ден днешен.

А помните ли някоя курioзна история, която ви се е, така, запаметила много силно, много ярък спомен?

Ами те са много, но ще ви разкажа за последния доклад на една колежка от френска филология, защото той е, така да се каже, курioзен сам по себе си.

Добре.

Тя се занимава с история на френската литература, мисля, че на стара френска литература. Започна с това, че ще говори за един френски автор, мисля че беше от 16 в., съобщи името му, показва негова снимка със съответната перуки, разказа някаква негова биография, след това четете негови стихове, които тя е превела, говори за неговото творчество и така течеше един сравнително стандартен доклад. Докато в един момент се оказа следното: такъв автор изобщо не е съществувал – това е името, под което публикуват стихове, уж преводни, двама руснаци, които всъщност се запознават в руските лагери и прекарват по-голямата част от живота си в лагерите. Започват да пишат такива стихове и ги представят като преводи от такъв несъществуващ, измислен от тях френски автор. Тя поднесе разкритието Разбира се, тя поднесе разкритието изключително оригинално, като започна да говори за „руските преводи“, след това показва тези двамата, представи ги като преводачи и постепенно демаскира цялата история. Предизвика огромно изумление и всеобщо очакване. След това разказа техните абсолютно безумни биографии, типично руски, единият от тях е прекарал всъщност по-голямата част от живота си в лагер. Ето това беше един от многото такива интересни, курioзни случаи, много интересен доклад, с интересна форма. А иначе не знам какво точно да разкажа в графа „курioзи“. Хм, например, понеже бохемската част беше много силно застъпена и там нямаше барче, алкохола си го носехме от София. Представяте, че трябва да се занесе вино и ракия за 50 човека, които пият изключително сериозно. Когато аз започнах да участвам в организацията на това събитие, в началото на 90-те години, беше голямата криза и имаше купони. И аз трябваше да закупя този алкохол, което включва примерно 50 шишета ракия, и 100 шишета вино, да кажем.

Стабилна работа.

Сериозна работа. Тогава имаше 10 лв. такса за първоначално участие, която всъщност се използваше за закупуването на алкохол. Но беше невъзможно да отидеш в магазина и просто да го купиш и с една колежка, с един трабант, започваме да обикаляме. Тогава се знаеше че има 3-4 от така наречените „супери“. И в един „супер“ в Младост намираме докарано бяло вино! Но... не дават повече от 5 бутилки.

Нареждаме се 2-мата на една опашка – 20 човека. Купуваме по 5 бутилки и ги занасяме в трабанта. Тя остана да ги пази, да не би някой да ги открадне (съвсем възможен сценарий), и аз започнах да се редя на тази опашка за по 5 бутилки, докато ги направя 100. Не знам точно колко време съм бил – цял ден – добре че не се свършиха през това време. Но успях да снабдя виното – велико постижение. След това нямам ясен спомен за ракията, как съм се снабдявал с нея, но явно съм имал по-голям успех, щом не съм го запомнил. Но си спомням как стигнахме на Гюлечица и започва разтоварването на касите с алкохол и как след това се раздаваха вечерно време – отпускаше се определено количество, следеше се да не се изпие всичкия наведнъж, за да остане до края. Това бяха по-бохемските времена, когато беше характерен този начин на прекарване – с доста алкохол. Сега виждам, че той не е толкова разпространен сред младите хора, употребата на алкохол за щастие затихва, но тогава това беше част и от някакъв различен стил на живот, вид противопоставяне на онази фигура на „трезвия комсомолец“. И, разбира се, една хубава вечер, нашите колеги Райчо Пожарлиев и Владислав Тодоров, сигурно сте го чували, авторът на „Дзифт“ и пр., та те отвориха така наречения шублер на кухнята и извадиха отвътре, посред нощ, едни пилешки дробчета, салам, кашкавал, които ние с огромно удоволствие опустошихме. На другата сутрин стана луд скандал, защото се оказа, че няма продукти за закуска и пилешки дробчета за супа. От тогава ни изгониха от столовата, и вече не можеше да купонясваме там. И се преместихме - купоните ставаха из цялата станция, във всички стаи и така. Спомням си и че много се играеше на прословутата игра МДС (МДС – моят десен съсед) и нейни вариации, не знам дали знаете за тази игра?

Ами спомням си, че съм я играла, обаче честно казано, вече не си спомням как са правилата, трябваше този, който ти седи отядно...

Всъщност това е т.нар. Игра на принципи, където групата измисля някакъв принцип и отговаря на въпроси според този принцип. И сме играли много на тази игра - тя беше доста интересна, въпросите бяха от всевъзможен характер, не беше забранено да питаш каквото и да било, включително и за ориентацията на съответния човек в определени области. Това също беше част от сплотяването на хората, нали и така наречените днес team building-и изискват хората да се съберат някъде заедно и да имат игрово взаимодействие. Така че и без да го наричаме тиймбилдинг, това беше една прекрасна форма на ... как да кажа, едно сериозно, професионално, личностно опознаване и сближаване на хората от най-различни специалности.

Аз продължавам да поглеждам, съответно тук имам един въпрос за критикуването на режима, аз мисля, че до някаква степен го обговорихме през идеята за казването на това, което наистина се мисли, за свободата на словото.

Да, аз мисля, че начинът, по който според мен това се случваше в нашия факултет или поне там, където аз съм присъствал, беше именно този. През търсенето на истината във всички тези най-различни сфери Т.е. нямаше непосредствено политическо действие. Непосредствените политически действия и говорения се появиха след '87/8, след перестройката. По онова време нашият факултет беше невероятно място – там се подписваха всякакви подписки. Аз примерно си спомням как се разписах за освобождаването на Вацлав Хавел: Някой донесъл подписка и я оставил в общата ни канцелария. '88ма година ли беше, '89та ли, вече съм забравил...

„– Какво е това?

– Подписка за освобождаването на Вацлав Хавел.

– Кой е Вацлав Хавел?

– Виден дисидент, чешки.

– Разбира се, веднага се разписвам.”

Т.е. тогава вече в университета беше налице, така да се каже, политическото слово. А и след уволнението на Николай Василев, и още няколко събития от подобен тип, ситуацията започна да се политизира. Макар че това, за което вие попитахте е нещо по-различно. Аз знам тази теза, че всъщност различния тип говорене, е това, което подрива, така да се каже, официалния дискурс. Не съм сигурен обаче, че чак толкова сме го подривали или пък че сме атакували публично властта с това. По скоро бих казал, че този официален дискурс беше подрит в самите нас, ние вече бяхме дистанцирани от цялата ситуация. Според мен това беше всъщност важното. Въпросът не беше толкова в публичното, колкото в тази работа, която се вършеше вътрешно, в душата, която след това, разбира се, дава плодове и в публичния живот.

Що се отнася до... да преподавателите във вашата група. Предполагам, че след като вие сте били в кръга около Цочо Бояджиев, предполагам, че вашите най-близки познания са били, именно с хора като Калин Янакиев.

Така е, да, това значи Цочо Бояджиев, Здравко Попов, Калин Янакиев, общо взето този тип обкръжение.

Значи що се отнася до... имам един интересен въпрос, който е за участието на университета в промените, всъщност липсва ли Ви това време, или по-скоро нещо от онова време.

Липсва ми – освен онази липса, която човек естествено чувства, носталгията по младите години, има и друго. Тогава, а и до преди няколко години, аз абсолютно безрезервно вярвах в тази особеност на университета, за която говорих преди малко, в неговата дълбока свързаност с всички тези ценности. След това нещата малко се поразмиха за мен, защото видях, че вътре в университета има много различни неща, че той вътрешно също е размит по много различни начини. Е, все още не съм загубил вярата, че той все пак се отнася към истината, все пак се отнася към свободата, и именно на това е призван да учи своите студенти. И имам известна носталгия към тази позагубена цялостна представа за университета. Не харесвам появилото се леко разочарование. Но трябва да кажа, че студентската окупация и протестите тази година ми върнаха до голяма степен вярата, че университетът е по-особено място. При това ми върнаха по един особен начин. От една страна се почувствах щастлив, от друга страна не чак толкова.

Какво ви зарадва и какво ви натъжи?

Безкрайно се зарадвах на това, което се случва, защото то показва, че в университета има една живост. Хората скочиха именно на едно ценностно равнище, което е изключително важно, т.е. не от някакви конюнктурни или политически подбуди. Аз съм категорично против всичките тези опити за обяснения – как някой купувал... всичките тези глупости. Така наречените опорни точки. Аз разбира се съм участвал в предишните окупации на университета от 90-те, даже наскоро намерих благодарствено писмо от профсъюз Подкрепа за това, че съм участвал в свалянето на правителството на Андрей Луканов. Сега беше по-различно и именно на тази разлика искам да обърна внимание. Аз ходих тук и при културолозите и при социолозите долу и особено впечатление ми направи начинът, по който протича тази окупация, начинът, по който се случва протестът. Протестът всъщност се случваше като един голям семинар, упражнение. Вие може би сте ходили на някои от тези обсъждания.

Ами аз всъщност да ходих на обсъжданията. Аз така имах малко противоречия с цялата работа. Имах проблем с формата, нямах проблем със самия протест.

Добре, ето значи това е интересното. Вие сте против и сте ходили, нали?

Мхм.

Така, значи забележете парадокса на този протест. Обикновено тези, които протестират са една монолитна група и протестират срещу всички останали. Този път иманентна част от протеста бяха и несъгласните. В смисъл, че протестът протичаше като семинар. Дискутираха се основанията на самия протест. Кой протест дискутира

своите собствени основания? Студентите непрекъснато размишляваха и рефлектираха върху основанията на това, което правят, това беше страхотно! Това, разбира се, се случваше в нашия факултет, което едва ли е случайно, но не само, случваше се и долу, в Ректората. Стана видима появата на едно поколение, което не приема, че нещо е очевидно, а непрекъснато се опитва да види основанията на това, което прави. Това според мен е изключително важно. Ние бяхме доста по-екзалтирани на времето, доста по-убедени коя е истината, защото неистината беше пределно ясна... Сега обаче видях един такъв тип рефлексивност, който за мен е нещо различно, ново и лично аз го харесвам. Макар че да се разграничават нещата ясно на добро и зло не е лошо и това трябва да продължава, не бива да се размиват тези граници. От тази гледна точка вътре в самото случване на протеста участваха несъгласните. Както Вие казвате: „Аз не съм съгласна с формата”. Но можете да отидете и да кажете „аз не съм съгласна с формата” и това би било прието. Тази толерантност, да си призная откровено, периодично ми идваше в повече. Но по този начин на протичане разбрах, че вече имаме едно различно поколение, което има различни нагласи спрямо начина, по който трябва да се случват нещата. И това е много, много хубаво. Разбира се, тогава човек усеща леко, че вече е малко по-назад, че остарява, че е по-различен, по-предишен. Но бива явен един нов начин, по който вашето поколение не само формулира своята социална позиция, но я и осъществява. И този начин на правене на социалното през диалог, през разговор, през дебат, тази форма на протеста, неговото случване, за мен беше изключително показателно. Той в известен смисъл беше контра на всичко друго. Не просто на задкулисието, но и контра на всички догматични истории, контра изобщо на този другия начин на конституиране на социалното. Сериозен разговор за основанията на това, което се прави, за ценностите, от които се изхожда, за това трябва ли да се прави изобщо и т. н. Така че за мен този протест беше много интересен, много показателен, той наистина протече като семинар и затова и нямаше много конкретни резултати. Тоест, не, че нямаше, просто бяха различни от това, което се очакваше.

По-скоро те бяха вътрешни.

Те бяха вътрешни. Те по-скоро бяха вътрешни. За мен случилото се беше изключително силно образоващо. По-образоващо, отколкото ако течеше обичайния образователен процес. Освен това студентите непрекъснато канеха различни хора, които да им говорят. Това беше другото много интересно нещо. Т.е. лекционна дейност протичаше под една друга форма, приемаше се, че има авторитети, които заслужават да бъдат чути. Липсваше претенцията, че ние сме най- знаещите души на света, в диалога

се включваха външни хора, хора, които се припознаваха като авторитети в най-различни сфери. И ето това за мен експлицира университета, това е самата вътрешна работа на университета, резултат от нея. Т.е. нещо се е случвало във всичките тези университетски часове, във всичките тези общувания, нещо се е правило и именно това нещо сега придоби такава определена форма. И това ми вдъхна надежда. Освен това слушах студентите и се радвах, защото слушах интелигентни хора. Виждах хора, които бяха категорично против, а след това ги виждах на категорично „за” и обратното – имаше хора, които са се разочаровали или които бяха останали против. Е, имаше и една огромна маса – това е проблем на цялото наше общество - например слушах по радиото една девойка, която пиеше кафе в студентски град и не знаеше какво да прави, нали... Тя и иначе не знае какво да прави. Тя изобщо не зае, според мен, защо е в университета. „Дали да си отида вкъщи, или да пия кафе, какво да правя сега, ми...” Според мен тя (и подобните на нея) и в университета да стои и на всичките лекции да ходи – все тая... И това също беше важно противопоставяне: на ето тази никаква неутрална маса, която е неутрална и в самия учебен процес, тя е неутрална и в това, което се случва навън. Тя влиза една и си отива същата без да се е променила изобщо от преминаването през университетските пространства. А това, простете, си е чиста загуба на време.

Това, което казахте за протеста преди и сега ми се стори интересно, ако може да се направи подобен паралел примерно с Гюлечица преди и сега. Спрямо отношенията на самите хора, които я изграждат, спрямо отношенията вече между по-младите, които в момента присъстват на Гюлечица. Дали действително нещо се е променило и по някакъв начин наподобява протеста. Това ми беше като паралел, за който си мислех.

Ами, за съжаление забелязват се леки поколенчески различия. Аз го отдавам на това, че част от хората на Гюлечица вече са доста поостарели и при естествените общностни занимания в свободното време поколенията се разслояват. Това не се забелязва на равнище самата конференция, четенето на доклади, обсъжданията, защото там няма как да се забележи нещо. Там или ставаш, или не ставаш, или си направил нещо добро, или не си, или си се изказал добре, или – не. Възрастта и поколението тук нямат значение. Но иначе в общуването се забелязват подобен тип разлики. Това, което ми се струва важно в момента е да дойдат едни хора, които са от порядъка на 30, между 30 и 40 години, които да дадат известна приемственост. Доста млади хора напоследък идват, каним доста докторанти. Практически 1/3 от хората, дори понякога

половината, са студенти и докторанти, т.е. абсолютно млада аудитория. Естествено е тези хора да се забавляват по един начин, а пък другите някак по друг. Макар че на времето подобен тип такива ограничения не съществуваха.

Тоест на времето преподавателите и студентите са били по-близки?

Да, имаше такъв момент. Но тогава условията бяха други, ние коментирахме това сериозно, патосът беше друг. Дори онзи страх, за който говорихме, самия той беше някакъв двигател, известен еротизиращ момент, който сега отсъства. Но за мен важно е друго. За мен важно е хората, които идват там, новите поколения да се приобщават към този субстициален дух, за който говорихме, който все още е съхранен, и който си заслужава да бъде развиван, защото той носи нещо от автентично философското. И той не е нещо, което самата Гюлечица е породила, той носи в себе си отгласите от едно старо автентично философстване, което преминава през хилядолетия, от един по-сократически тип, нещо ценно, което си заслужава да бъде. И си заслужава да бъде пазено. Малко са подобен тип форми на дълго общуване, общуване между поколенията.

А иначе - покрай книгите на Миглена Николчина се обсъждаха тези неща - кръгът Синтез и т.н., които изчезнаха след 10 ноември. Това са били техните форми, това са били техните протести. Това са били техните семинари. Въпросът не е младите хора да дублират или възпроизвеждат старите семинари, въпросът е те да имат своите собствени семинари.

Т.е. Гюлечица трябва да се развива като някакво...

Не, не казвам това. Казвам, че вие младите хора трябва да имате свои собствени семинари, това, което направихте на протестите беше една такава форма на ваш семинар, който вие сами успяхте да конституирате. Гюлечица е добра с това, защото тя като едно дълго съществуване, което стои във времето показва неслучайността на своето случване, и в този смисъл на думата може да ориентира отделния човек спрямо някакви случващи се дълго време неща, може да го ориентира към някакви постоянни съществувания, спрямо които, отделният човек може да ориентира сам себе си, да ориентира собствените си семинари, ако иска. Така, че тук са различията са неизбежни, дори добре дошли. Но ако Гюлечица изразява някакъв автентичен философски дух, то навярно всеки философстващ има място там. Така да се каже обичащият да философства истински, би приел Гюлечица като свое място и днес. Така че аз мисля, че тя носи в себе си този патос, който не се влияе от времето. Има своя собствена история,

но има в себе си и тази неисторична субстанциалност, която я поддържа независимо от конкретиките на историята.

А сега вие подготвяте мисля, че юбилеен сборник?

Подготвям юбилеен сборник, който е в печатницата в момента, по случай 30-годишнината. Имаме и един по-стар сборник от Гюлечица, който е издаден '87ма година, мисля. След това издадохме един за 20 годишнината от Гюлечица и внезапно се оказа, че вече сме на 30-тата годишнина и в печатницата е следващия сборник... Да се надяваме, че до края на годината, или началото на следващата, вече ще е готов.

Ще издадете ли от кухнята горе-долу какво задържа той?

Той съдържа текстове на традиционните участници в Гюлечица, като...

Това са текстове, с които са обговаряни на Гюлечица или...?

По-голямата част са текстове, които са четени на Гюлечица и са представителни за нея, единици са публикувани и преди. Включително има и текстове, които са четени много отдавна. Хората дадоха текстове четени примерно преди 10 ноември '89та година. Това също е интересно в този сборник. Има, мисля два такива текста. И тъй като както вече казах Гюлечица е място на силното личностно присъствие, важно беше не просто да се представят текстове, но и хората, които са участвали там. В сборника има много хубави текстове, които си заслужава човек да прочете и да има. Има за всекиго по нещо. При това тематиката е разнообразна – все пак за 10 години са се изчели много теми. Така че в известен смисъл сборникът е еkleктичен и обхваща различните теми от различните години. И има и текстове, които рефлектират върху самата конференция. Такъв е предговорът, писан от мен, той е съвсем кратък. Има и такъв текст на Сашо Кьосев, както и на Миглена Николчина. Така че сборникът е от една страна представителен за тази 10 години, а от друга – рефлексивен по отношение на случилото се.

Понеже вие говорихте точно за бохемството, тук имаше един много интересен въпрос по повод това, дали може да се говори за специфична университетска култура на 80-те години.

Сигурно би могло, макар че как да дефинираме една университетска култура, все пак университетът е доста разнообразно пространство. За мен, ако се говори за такава култура през 80-те, то тя е свързана с едно специфично отваряне на хората към проблематики, тематики, текстове, които са били затворени до тогава. Мисля, че през 70-те и 80-те години хората вече не просто се опитваха да модернизират или развиват по някакъв начин марксизма, те вече бяха отвъд това. И именно това отваряне към

всевъзможна проблематика описва спецификата на 80-те години в рамките на университета, поне хуманитарната сфера. Не мога да кажа много за естествено-научните сфери, но смятам, че университетът беше цялостно подвластен на този дух на свободата. Помня, че едни от най-активните преди 10 ноември бяха физиците. Много интересно, нали. Както сега, обичайно най-неактивните – юристите, на вашите протести парадоксално се оказаха доста активни, защото беше засегнато именно чувството за право. Ето вижте, колко интересно е това. Така че ако можем да говорим за специфична култура тя се базираше в тези нови хоризонти. И тези сдружения, които се създаваха, Синтез, например или някой от другите семинари, имаха за цел именно да се събира, обговаря, синтезира цялото това внезапно отворило се многообразие. Думата „синтез” е много точна в случая: да се синтезира около някакви точки, така да се каже да си ги набавяме всичките тези точки около нас. А що се касае до бохемството, за което споменахте – това бохемство, преминаващо в интерес на истината в открито пиянство, съпровождаше този процес. То беше определен тип поведение отвъд спретнатия пионерско-комсомолско-партиен начин на съществуване, отвъд официалното, и в този смисъл анти-него. Вече не е така и много лесно можем да видим разликата например в случая Драгомир Драганов –когато студентите решиха, че пиян професор в университета е недопустимо събитие. Навремето това би се счело за особено артистично, бохемско съществуване, като дисидентски жест спрямо винаги трезвите и бдителни партийци и т.н.. Така че виждате колко се е променила ситуацията.

Още нещо се сетих по повод, всъщност имам още един въпрос, но, да, тъй като проектът беше озаглавен „университетски ъндърграунд” т.е. хората, които именно през 80-те години, могат ли по някакъв начин да бъдат разбрани като ъндърграунд и ъндърграунд, на какво според вас, ако може въобще изобщо да се използва по този начин?

Може би думата ъндърграунд е малко силна. За ъндърграунд в собствения смисъл на думата може да се говори по-скоро в Русия. Като погледнем хората в университета, които се опитваме да речем ъндърграунд, те всъщност бяха публични официални фигури, работещи на държавна работа в един университет. Т.е. тук няма нищо ъндърграунд. По-скоро в съдържателен план това, което те правеха бе, така да се каже, отвъд официалното, отвъд официозното. За ъндърграунд говорим, когато един автор пише и разпространява нещата си на ръка или има, да кажем, самиздатско издателство, място в което автора е издал сам нещата си, например. Тук подобно нещо общо взето почти нямаше. Както се видя почти нищо не излезе от чекмеджетата след 10

ноември, така че в това отношение някакъв особен ъндърграунд нямаше, т.е. изисква се доста по-силно отгласване и политическо и идеологическо, за да използваме тази дума. Тук отгласване, разбира се, имаше, но то беше на други равнища и не толкова ясно. Разбира се, всички ние имахме достатъчно ясно самосъзнание за различие, но това, което правехме беше за ченгетата, как да кажа – ами екзотично. Извинявайте, но какво разбира едно ченге от това, че се говори за постмодернизъм, или пък от това, че се обсъжда Платон. Даже колкото по-далече назад в историята беше темата, толкова по-безопасно беше някак си. Нали се говори нещо за Платон, някакви работи там за истината... Диалози, някакви такива неща, едва ли се схващаше чак толкова като някаква особена заплаха. Но именно там се вършеше дълбоката вътрешна работа, която всъщност според мен е и сериозната работа. Защото когато един човек се занимава с това да чете Платон, това води до размишление върху това, как човекът е онзи, който се отнася към истината и това е субстанцията на душата, както и от какво на душата и порастват пера и т.н. Така четящият разбира всичките тези неща, и след това, когато излезе в другите пространства, извън университета, ако той сериозно се е отнасял към това, би трябвало да защитава тази ценностна позиция и там. Т.е. и навън да се отнася към истината като такава...

Като се завърне отново в пещерата да подкрепи идеята, че все пак има слънце.

Точно така. И да знаеш от какво ти порастват перата и от какво ти окапват. Така че според мен , в нашето дисидентство в този период политическото противопоставяне не беше толкова ясно изразено, с ясно изразени категории. Можем да видим видните дисиденти като Жельо Желев и т.н. – те всъщност хем са срещу статуквото и властта, хем са марксисти... т.е. няма фигура като Вацлав Хавел например. Подобен тип фигури, които са очевидно различни, които носят абсолютно различна духовна биография със себе си, а и физическа биография, които имат самочувствието на предците си и т.н. и застават ясно срещу статуквото по един недвусмислен и категоричен начин. При нас по-скоро се работеше на тези други равнища, затова и нямаше политическо говорене, в собствения смисъл на думата. Разбира се, с приближаването на 10 ноември, перестройката силно политизира всичко и тогава вече ситуацията придоби политически отенък. Тогава вече започна и да се говори политически доста по-сериозно.

А участвали ли сте в самиздат?

Не съм участвал в самиздат. Знаем, тогава четох и „Мост“, и „Глас“ – първите бройки. Наскоро даже ги издирвах, би трябвало да ги имам, освен ако не съм ги дал

някому и той не ми ги е върнал. Поне едното пазех със сигурност. Но не съм участвал. Тогава бях все още твърде млад, аз започнах да пиша на по-зрели години.

Добре, има ли нещо, което не сме говорили, а пък вие държите да говорим, или...?

Не се сещам, мисля че толкова много говорих, че навярно съм ви досадил.

О, не, не сте, аз се притеснявам да не ви задържам.

О, не, не моля ви се, нали така сме се разбрали.

Благодаря ви много!

За нищо! Дано да свърши работа.